

УДК 35

Засновник і видавець:

*Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України*

Редакційна колегія:

СЕРЬОГІН С. М.,

д-р наук держ. упр., проф.
(головний редактор)

ХОЖИЛО І. І.,

д-р наук держ. упр., доц.
(заст. головного редактора)

РУДІК О. М.,

канд. політ. наук, доц. (відп. секретар)

ШАРОВ Ю. П.,

д-р наук держ. упр., проф.

ЛИПОВСЬКА Н. А.,

д-р наук держ. упр., проф.

ГОНЧАРУК Н. Т.,

д-р наук держ. упр., проф.

ШЕВЧЕНКО С. О.,

д-р наук держ. упр., проф.

БОРОДІН Є. І.,

д-р іст. наук, проф.

РЕШЕТНІЧЕНКО А. В.,

д-р філос. наук, проф.

ГЛОТОВ Б. Б.,

д-р філос. наук, проф.

МАМАТОВА Т. В.,

д-р наук держ. упр., проф.

БОБРОВСЬКА О. Ю.,

д-р наук держ. упр., проф.

ПРОКОПЕНКО Л. Л.,

д-р наук держ. упр., проф.

БАКУМЕНКО В. Д.,

д-р наук держ. упр., проф.

ДРЕШПАК В. М.,

д-р наук держ. упр., доц.

КОЛЕСНИКОВ Б. П.,

д-р наук держ. упр., доц.

ОВЧИННИКОВА О. П.,

д-р екон. наук, проф. (Російська Федерація)

ГУГНІН О. М.,

д-р філос. наук, проф. (Республіка Польща)

АНТОНОВА О. В.,

канд. наук держ. упр., доц.

САВОСТЕНКО Т. О.,

канд. екон. наук, доц.

Друкується за рішенням
ученої ради Дніпропетровського
регіонального інституту державного
управління Національної академії
державного управління
при Президентові України
протокол № 05/180 від 26.05.2015 р.

Періодичність – чотири рази на рік

*Збірник наукових праць
«Державне управління
та місцеве самоврядування» згідно
з рішенням Президії ВАК України включений
до переліку наукових фахових видань
у галузі науки «Державне управління»
(постанова № 1-05/4 від 14.10.09)*

© Дніпропетровський регіональний інститут
державного управління НАДУ
при Президентові України, укладання, художнє
оформлення, оригінал-макет, 2015

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 35

Валерій АЛЕКСЄЄВ

Апарат Верховної Ради України

ПОЧАТКИ ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ НА СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА ДЕРЖАВУ: УЧЕННЯ СОКРАТА

Розглядається питання щодо виникнення ідеології державного управління. Досліджується діяльність старогрецького вченого Сократа. Аналізуються взаємовідносини між Сократом і його учнями у процесі наукового пізнання суспільних процесів, що відбувалися в афінській державі. Доводиться необхідність використання у навчальних закладах методу, який застосовував Сократ під час проведення філософських бесід зі своїми учнями – донесення інформації до слухачів під час дискусій. На сучасному етапі розвитку цей метод є ідеальним варіантом для пошуку відповіді на складні питання, зокрема щодо управління власністю в умовах нестабільної ситуації в соціально-економічній сфері, пояснення механізму налагодження тісних управлінських взаємовідносин між державою та суспільством, а також на інші нагальні питання у сфері державного управління.

Ключові слова: державне управління, метод, суспільство, держава.

Valerii Alekseev. Elements of philosophic views on the social processes and state: Socrates studies

The issue of public administration ideology origin is considered. The activities

© Алексєєв В. М., 2015

of the ancient Greek scholar Socrates are investigated. The relationship between Socrat and his students in the process of scientific cognition of social processes that took place in the Athenian state are analyzed. It should be noted the necessity to use the method in educational institutions that was used by Socrates during philosophical conversations with his students – to report the information to the audience during the discussions. At the present stage of development this method is ideal for finding answers to difficult questions, in particular concerning the management of the property in terms of the instability in the socio-economic sphere, the explanation of the mechanism of establishing close management relationships between the state and society, as well as other pressing issues in the field of public administration.

Key words: public administration, method, society, state.

Наука державного управління є однією з базових наук у системі наукового пізнання тих процесів, що відбуваються у взаємовідносинах між державою та суспільством – суб'єктом та об'єктом державного управління. Проте в науковій літературі немає однозначного розуміння терміна «державне управління». Здійснивши аналіз наукової літератури, Н. Глазунова доходить висновку, що державне управління – це цілеспрямований організуючий і регулюючий вплив держави (через систему її органів і посадових осіб) на суспільні процеси, відносини та діяльність осіб [4, с. 13]. Однак при визначенні цього терміна не було взято до уваги важливий елемент системи державного управління – суспільство, яке також впливає на державу. На думку Г. Атаманчука, проблема державного управління суспільством полягає не в тому, щоб спрощено пропонувати державі відійти від тих чи інших проблем суспільства, перестати організовувати ті чи інші процеси, припинити регулювати ту чи іншу поведінку, адже все залежить від стану суспільства, рівня його саморегуляції і суб'єктивного самоуправління [1, с. 61]. На нашу думку, після саморегуляції на рівні територіальних громад за допомогою структур публічного управління суспільство отримує можливість впливати на державу більш цілеспрямовано. Для того щоб із позиції управлінського аспекту врівноважити суб'єкт та об'єкт державного управління, після слова «відносини» доцільно додати слово «взаємовідносини». Таким чином, це відобразить не лише закономірність впливу держави на суспільні процеси, а й рівнозначну відповідальність за наслідки неефективного управління важливого елемента системи державного управління – суспільства. Така потреба виникає у зв'язку з необхідністю подальшого розвитку суспільних відносин, де територіальним громадам відведено важливу роль у процесі становлення громадянського суспільства.

Пройшло декілька століть із того часу, коли вперше розкрито перспективи розвитку державного управління суспільними процесами. Проте залишається відкритим питання, хто з учених або

громадських діячів є ідеологом державного управління і вперше запропонував термін «державне управління». У цьому сенсі класиками державного управління зазвичай називають Солон (640/635 – 559 рр. до н. е.), Октавіана Августа (63 – 14 рр. до н. е.), Ф.П.С. Юстиніана (527 – 565), Петра I Великого (1672 – 1725) О. Бісмарка (1871–1890), В. Черчилля (1874 –1965). Сучасні науковці А. Сурін і Ю. Петрунін вважають, що розмірковувати, як ефективно управляти державою, почали за часів Конфуція і Платона, але на самостійну сферу дослідження державне управління перетворилося лише в минулому столітті [6, с. 5]. Не вдаючись до полеміки, у якому столітті почали розмірковувати, як ефективно управляти державою, та не акцентуючи увагу на відсутності достатньої аргументації з цього питання, водночас слід зауважити, що окрім зазначених вище вчених і громадських діячів, історія знає багато інших основоположників науки державного управління. Виникає логічне питання: чому сучасні науковці випустили з поля зору здобутки вчених – основоположників наукових напрямів, які зробили неоціненний внесок у розвиток науки державного управління?

На певному історичному етапі це пояснювалося тим, що через ідеологічні, релігійні та інші причини погляди вчених не збігалися з баченням можновладців щодо принципів подальшого становлення держави, розвитку суспільства і взаємовідносин між ними. Тому їх імена намагалися не згадувати або надавали перевагу іншим ученим, наукові бачення яких з ідеологічних міркувань найбільше підходили для того чи іншого режиму правління. Однак минуло декілька століть, змінилася не одна епоха, у нових умовах зовсім по-іншому складаються суспільні відносини, але імена основоположників науки державного управління та їх наукові здобутки так і не знайшли гідного місця в сучасних підручниках і навчальних програмах. Тому слід заповнити цю прогалину, а слухачам навчальних закладів надавати більше інформації про вчених, чий науковий внесок дозволив сформулювати ідеологію державного управління.

Мета статті – дослідити етапи життя і діяльності старогрецького філософа Сократа, проаналізувати взаємовідносини між ним та його учнями у процесі наукового пізнання суспільних процесів, що відбувалися в афінській державі.

Вважається, що ідеологію державного управління запропонував Платон (справжнє ім'я Арістокл) (428/427 – 348/347 рр. до н. е.) – старогрецький філософ, автор наукової праці «Держава» (360 р. до н. е.), відомий як автор трактатів, де розглядалися питання суспільного виховання в ідеальній рабовласницькій державі-

республіці [9, с. 393]. Однак, на думку автора публікації, це твердження є недостатньо аргументованим, адже ще до народження Платона існувала афінська філософська школа. Основоположником цієї школи є давньогрецький філософ, математик і астроном Анаксагор (500 – 428 рр. до н. е.). Учні Анаксагора: натурфілософ-матеріаліст Архелай, поет-драматург Еврипід (480/484 – 406 до н. е), державний діяч, один із засновників афінської демократії, оратор і полководець Перікл (494 – 429 рр. до н. е), історик, автор «Історії Пелопоннеської війни» Фукидід (460 – 400 рр. до н. е.) – зробили вагомий внесок у розвиток науки і культури.

Філософські ідеї Анаксагора, викладені в науковій праці «Про природу», являють собою вершину розвитку грецької філософії стародавнього періоду. Основою всього матеріального Анаксагор вважав кількісне співвідношення різноманітних елементарних частинок – гомеометрії. (Арістотель назвав їх гомойомерами.) У процесі вивчення та пізнання ідей Анаксагора сучасні науковці схиляються до думки, що в епоху господарського та культурного розквіту Афін він відобразив у філософії ідеологію правлячих станів торговельної аристократії доби Перікла. Існує думка, що твори Анаксагора не збереглися, а відомості про його наукові праці дійшли у фрагментах та свідченнях інших античних авторів [13, с. 505 – 535]. Тому важливо з'ясувати, хто були наставники та вчителі Анаксагора і як вони вплинули на формування його світогляду.

Дослідники вважають, що в юності Анаксагор був слухачем давньогрецького натурфілософа Анаксимена (588 – 524 рр. до н. е.). Пояснюючи якісне різноманіття різноманітним розміщенням часточок єдиної речовини, Анаксимен робить значний крок вперед порівняно з Анаксимандром і випереджає анатомістику Левкіппа і Демокріта. На думку дослідників, у розумінні світобудови системи Анаксимен вирізняється науковим характером і відображає ідеологію торговельної аристократії на протигагу релігійному світогляду землевласницької аристократії Греції.

У зв'язку з тим що в контексті зазначеного згадується про іншого представника давньогрецької натурфілософії Анаксимандра (610 – 547 рр. до н. е.), слід згадати про його внесок у науку. Дослідники акцентують увагу на тому, що він перший склав карту землі й запровадив у Греції сонячний годинник. Науковці вважають, що система Анаксимандра є першою спробою дати уявлення про світобудову і протилежність між ученням і релігією. На думку вчених, Анаксимандр відображає класові інтереси торговельної аристократії, що приходить на зміну феодалній аристократії [7, с. 10; 12, с. 11 – 12; 13, с. 116 – 135].

За відсутності офіційних документів, ми не можемо достеменно

стверджувати, що серед старогрецьких науковців Анаксагор, Анаксимандр і Анаксимен одними з перших запропонували системний підхід. Немає також достатніх аргументів, аби спростувати твердження про те, що до Платона ідеології державного управління не існувало взагалі. Водночас, навіть не вдаючись у деталізацію стосунків між зазначеними вище вченими, можна побачити тісний зв'язок між ними. Зважаючи на те що ми використовуємо інформацію з наукових джерел їхніх послідовників або інших античних мислителів [13], можна лише припустити, що завдяки тісному зв'язку між наставниками та учнями це дало можливість підготувати цілу плеяду вчених і громадських діячів, які зробили вагомий внесок у науку.

Зазначимо, що у Платона – засновника академічної школи; Алквіада (450 – 404 рр. до н. е.) – афінського державного діяча, оратора і полководця; Антісфена (435 – 370 рр. до н. е.) – філософа, засновника школи кініків; Аполлодора (180 – 120 рр. до н. е.) – письменника; Арістіппа (435 – 355 рр. до н. е.) – філософа, засновника кіренської школи; Арістофана (450 – 385 рр. до н. е.) – поета, автора 44 комедій; Евкліда (365 – 300 рр. до н. е.) – основоположника математики, автора наукової праці «Початок» (латинізована назва «Елементи»), засновника мегарської школи; Есхіна (389 – 314 рр. до н. е.) – державного діяча, одного з десяти аттичних ораторів; Крітія (460 – 403 рр. до н. е.) – афінського діяча, творця історико-політичних трактатів; Ксенофонта (444 – 356 рр. до н. е.) – автора трактату «Домострой» (інший переклад «Економіка»); Тестета (417 – 369 рр. до н. е.) – математика, який довів теорему про те, що існує п'ять багатогранників, а також Аніта, Арістодема, Гермогена, Евтидема, Епігена, Крітобула, Кебета, Крітона, Менексена, Симмія, Федона, Херекрата, Херфонта та багатьох інших наставником був Сократ (469 – 399 рр. до н. е.) – старогрецький філософ, учення якого знаменує поворот від матеріалістичного натуралізму до ідеалізму [7, с. 438; 8, с. 82; 11, с. 336]. Відобразивши настрої цілої епохи, Сократ мав багато послідовників, які заснували чимало шкіл, відомих під назвою сократичних шкіл. Але, на думку вчених, за соціальним фундаментом і вченнями сократичні школи істотно різнилися. Те спільне, що їх об'єднує, – етична проблема. Дослідники зазначають, що існували три головні сократичні школи: 1) мегарська; 2) кіренська; 3) кінічна [12, с. 164 – 165].

Науковці стверджують, що серед учнів Сократа найвидатнішим був Платон. Його знайомство з Сократом відбулося приблизно у 407 р. до н. е. і продовжувалося до страти вчителя. Існує легенда, за якою напередодні зустрічі з Платоном Сократові наснився лебідь,

який, посидівши у нього на грудях, злетів догори. Коли наступного дня відбулася зустріч з юним Платоном, Сократ, пригадавши сон, захоплено промовив: «Ось мій лебідь!» Дослідники вважають, що Сократ розглядав цю подію як боже знамення і пророцтво та пов'язував із появою серед його слухачів гідного наступника. Учені доходять висновку, що філософські сподівання Сократа Платон виправдав.

Досить цікавою є легенда про першу зустріч Сократа з Ксенофонтом, майбутнім істориком і одним з основних разом із Платоном джерел наших відомостей про сократівські бесіди. Одного дня Сократ запитав у юнака, куди потрібно йти по борошно та олію. Юний Ксенофонт коротко відповів: «На базар». «А за мудрістю та доброчесністю?» – поцікавився Сократ. Юнак здивувався. «Йди за мною, я покажу!» – пообіцяв Сократ. Ксенофонт став одним із його найбільш уважних, ревних та люблячих слухачів.

Однак найбільшими прихильниками і постійними супутниками Сократа, на думку дослідників, були Аполлодор і Антісфен (майбутній засновник кінчної школи). Антісфен мешкав за містом, але щоденно приходив до Афін послухати Сократа і поспілкуватися з ним. З тією ж метою, але ще довший шлях із міста Мегар долав Евклід, майбутній глава мегарської школи філософії. Існує легенда, що під час афіно-мегарської війни, коли мегарянам було заборонено відвідувати Афін, Евклід іноді пробирався до Сократа навіть у жіночому вбранні. Іншого його учня – Федона з Еліди викупили з неволі за активного сприяння Сократа. Пізніше Федон у себе на батьківщині заснував елідську філософську школу. Приятельські стосунки пов'язували Сократа з Крітоном, чий син Крітобул також був його прихильником і входив до тих, кого вважають учнями Сократа. Утім у приятельських стосунках Сократ перебував з усіма постійними співбесідниками та учнями. Деякі з них навіть зовнішньо намагалися бути схожими на нього. Так, Антісфен носив блаженський плащ, а Арістодем почав ходити босоніж [8, с. 72 – 74].

Під час військових подій Сократ проявив себе мужнім і хоробрим воїном. Коли відбувався бій під Потидеєю, Сократ та його учень Алквіад опинилися в тій частині афінського війська, де успіх сприяв супротивнику. Відступаючи, Сократ виніс із поля бою пораненого Алквіада і його зброю. Після закінчення битви, перемогу в якій отримали афіняни, Алквіад висловився за присвоєння військової нагороди Сократу. Однак враховуючи високе соціальне становище Алквіада, військові начальники вирішили нагородити саме його. На цьому наполягав і Сократ [8, с. 83]. Окрім хоробрості, доблесті та безкорисливості можна лише уявити, які великі знання мав Сократ, якщо виховав і підготував таку плеяду

вчених, письменників, полководців, громадських діячів, а також багатьох учнів, імена яких, через історичні обставини, на жаль, не збереглися. Водночас такий різносторонній багаж знань вказує на те, що у Сократа були наставники, які вплинули на формування його світогляду з багатьох питань, у тому числі щодо управління державою. Однак якщо про Анаксагора, якого вважають учителем Сократа, є відомості у філософських словниках, то про інших його наставників, зокрема Архелая, досить мало інформації, яку складно перевірити на достовірність.

За деякими відомостями, наведеними, зокрема, Діогеном Лаертським (Діоген Лаертій), молодий Сократ був спочатку учнем знаменитого натурфілософа Анаксагора з Клазомен, а пізніше і Архелая, який сам навчався у Анаксагора [13, с. 535 – 536]. За словами В. Нерсесянца, історичну достовірність таких відомостей неможливо чітко встановити або беззаперечно відкинути, адже елементи істини тут переплетені в сюжеті легенди про знаменитого «вчителя» і визначного «учня». Для таких біографічних легенд цілком типовим є конструювання наступності серед знаменитостей. Із цією метою навіть випадкова бесіда може вважатися навчанням, а випадковий слухач – учнем [8, с. 14]. Необхідно також узяти до уваги, що в сократівську добу Афін відвідували такі знаменитості, як голова егейської школи Парменід та його учень Зенон, представник іонійської філософії, софісти Протагор з Абдер, Георгій Леонтійський із Сицилії, Гіппій з Еліди, кеосієць Продик, Евен з Пароса та багато інших. Приїжджі філософи та софісти опинялися в центрі духовного життя Афін. Сократ, який завжди вирізнявся допитливістю та комунікабельністю, виявляв глибокий інтерес до їхніх виступів. Дослідники вважають, що з багатьма він проводив ґрунтовні бесіди. Ще юнаком Сократ спілкувався з Парменідом та Зеноном, при тому що славетний Парменід був уже в поважному віці, а його знаменитий учень Зенон у досить зрілих роках [8, с. 61; 13, с. 301]. У платонівському діалозі «Протагор» Сократ навіть називає себе «учнем» софіста Продика, у якого він за драхму вислухав урок. Заняття це, очевидно, було нетривалим, оскільки за повний курс навчання Продик брав 50 драхм.

Повертаючись до питання про відносини між Анаксагором і Сократом, науковці зазначають, що незалежно від того, був Сократ його учнем чи ні, Анаксагор не випадковий учасник у долі Сократа. Справа в тому, що після звинувачення Анаксагора в безбожності та вигнання його з Афін, через тридцять років аналогічне звинувачення було висунуте проти Сократа [8, с. 14 – 15]. Видається, що це не просто збіг обставин, а чітка закономірність, що підтверджує не

лише тісний взаємозв'язок між Анаксагором і Сократом, а й показує наслідування тих поглядів на життя і принципову позицію, які учень успадкував від учителя й наставника.

Деякі дослідники вважають, що Сократ не залишив після себе наукових праць. Однак сучасні науковці наполягають на тому, що Сократ дотримувався точки зору, що благородні люди зможуть управляти державою і без участі філософів, а відносини між державою та громадянами нерівноправні. Із позиції історичного пізнання інформація, що міститься в «Енциклопедії політичної думки» [5, с. 366], слухна, але вона повинна мати документальне підтвердження, інакше важко буде довести істину в цьому питанні. Досі триває полеміка навколо «дійсності» особи Сократа і дебатується про те, яка «апологія Сократа» – Платона чи Ксенофонта – найбільше відповідає історичній правді. Хоча платонівській версії завжди надавали перевагу як більше наближеній до першоджерела в трактуванні основних принципів та ідей філософії Сократа, тим не менше сам факт «посередництва», незважаючи на явні розходження в оцінці цілого ряду моментів біографії та вчення «наймудрішого з мудреців», був і залишається причиною розбіжностей та різночитань. І як виявилось зовсім не дріб'язкових, про що доводить той факт, що грецький філософ і критик Костас Варналіс, використовуючи мотиви Платона і Ксенофонта, написав полемічну «Справжню апологію Сократа» [3], у якій висвітлюється соціально-політичний зміст судилища над філософом та його відносини з античним суспільством [10, с. 18].

Судячи з тих джерел, що збереглися в античних диспутах про Сократа, успіх супроводжував його прихильників і соратників, які помітно перевершили своїх ідейних супротивників талантом, чисельністю та організованістю. Особливо важливу роль для всесвітньо-історичної долі духовної спадщини Сократа відіграла школа Платона. Організована ним у 387 р. до н. е. знаменита академія проіснувала більше ніж 900 років, до 529 р. до н. е., поки не була закрита імператором Юстиніаном. Від платонівської академії вплив Сократа простягається до лицю Арістотеля. А світовий платонізм і арістотелізм стали провідними течіями філософської думки протягом усього наступного духовного розвитку [8, с. 141 – 142].

Науковці стверджують, що саме Сократу належить думка про те, що всі приватні цілі, інтереси та вчинки людей, які живуть у суспільстві й суспільством, повинні підкорятись спільній і вищій меті, яка і є вище благо [8, с. 58]. Центральною проблемою вчення Сократа є вчення про добродетельність. Ототожнюючи добродетельність із мудрістю, Сократ закликав громадян до пізнання як до засобу

досягнення добродетельності. У теорії пізнання та розв'язанні загальних питань філософії, на думку вчених, Сократ був ідеалістом, адже вважав, що в основі одиничних чуттєвих явищ є дещо спільне, що досягається лише мисленням й існує в мисленні (думці) людей. Вважається, що Сократ уперше в історії грецької філософії обґрунтував телеологічний світогляд, згідно з яким світ влаштований за призначенням божественного розуму, а божественне призначення світу – слугувати на користь людині [12, с. 165].

Обговорюючи найрізноманітніші питання державного, суспільного чи приватного життя, Сократ перетворює процес пошуку істини в розкриття внутрішнього світу людини, так що співбесіда стає духовним випробовуванням його учасників, вимагаючи напруження не лише інтелектуальних, але й моральних сил. Своїми бесідами Сократ підводив співбесідника до усвідомлення того, що так званий здоровий людський глузд, заснований на чуттєвій очевидності та звичних уявленнях і висловлюваннях, дає лише примарне знання – знання «останніх слів», «остаточних істин». Справжнє наукове, теоретичне знання починається з дослідження передумов, які «здоровому глузду» завжди здаються відомими [10, с. 48]. Однак із часом у бесідах Сократа з друзями та учнями, на думку В. Нерсесянца, помітно посилюється момент настанов і повчань. При цьому Сократ використовує якомога м'якші тони своєї багатій полемічної палітри. Основну увагу він приділяє не іронічному викриттю хибних уявлень співбесідника, а висловлюванню й обґрунтуванню позитивних моментів своєї позиції. Такі, наприклад, бесіди Сократа зі своїм старшим сином Лампроклом про вдячність батькам і повагу до матері, з Арістодемом про любов божества до людини, з Херекратом про однудушність і взаємну любов між братами, з Антісфеном і Крітобулом про дружбу та вибір друзів, з Арістархом про допомогу в бідності, з Евтіром про здобування собі засобів до життя працею, з Крітоном про шляхи боротьби проти сикофантів, із Діонісідором про обов'язки воєначальника, із сином Перікла про афінян, із Главконом і Хармідом про необхідність відповідної освіти для зайняття політикою, з Епігеном про важливість тілесних вправ.

Перехід від іронічної бесіди-полеміки із заплутуванням співбесідника і демонстрацією його незнання до настановної бесіди-поради добре простежується на прикладі спілкування Сократа з Евтидемом Красивим. Якщо перші бесіди з Евтидемом – про роль знання для управління державою – Сократ проводив іронізуючи, чим боляче зачіпав зарозумілість слухача, то згодом, коли Евтидем став його соратником і засвоїв звички учителя, Сократ спілкувався

з ним просто та зрозуміло. Часто сократівські бесіди з учнями розгорталися паралельно зі спільними читаннями творів стародавніх та сучасних авторів й аналізом їх положень. Заохочуючи допитливість своїх слухачів і всебічно сприяючи їхньому позитивному потягу до знань, Сократ у тих випадках, коли сам не мав відповіді на те чи інше питання, відводив їх до людей знаючих. Звісно Сократ міг би цього й не робити, але його далекоглядність, що найголовнішим є максимальне отримання знань, а не задоволення власних амбіцій, доводить його високий рівень учителя і наставника.

Постійно застерігаючи своїх учнів проти марного прагнення до «всезнання» та «всезнайства», Сократ закликав їх зосередитися на розвитку і поглибленні практично необхідних, корисних знань та занять. Він проводив філософські бесіди, не зменшуючи при цьому високого пафосу безкорисливого просвітництва для всіх тих, хто був готовий його слухати. Сократівські бесіди при житті зробили його популярним не лише в Афінах, а й у всій Елладі. Коли один із його учнів Херейонт звернувся до дельфійської пророчиці з питанням, чи є хто у світі мудріший за Сократа, вона відповіла: «Софокл мудрий, Еврипід ще мудріший, а Сократ – наймудріший з усіх людей». Зберігся й інший варіант відповіді: «У мудрості ніхто не може зрівнятися із Сократом» [8, с. 75 – 77] (переклад наш. – В. А.).

Розуміння предмета пізнання Сократ висловив у формулі: «Пізнай самого себе». Свої прийоми дослідження Сократ порівнював із «мистецтвом повивальної бабки», а його метод, який передбачав критичне ставлення до догматичних тверджень, дістав назву сократичної «іронії» [11, с. 336]. Під час дискусії з того чи іншого питання Сократ ставив за мету знайти істину. За свідченням його учнів, Сократ часто повторював тезу: «Я знаю, що нічого не знаю». Метод Сократа мав на меті виявлення «істини» шляхом дискусії. Задаючи співрозмовнику питання за питанням, Сократ підводив його до визнання власного невігластва («іронії»), а згодом до пізнання власної добродетності, іншими словами допомагав думці «народжуватися» («майєвтика»); при цьому загальне етичне поняття визначалося шляхом зіставлення низки певних фактів («індукція»). Підсумком «сократичного» методу був розподіл понять на роди та види («визначення»). Цей метод є одним із джерел ідеалістичної діалектики послідовника Сократа – Платона [7, с. 438].

Необхідно зазначити, що в нових формах і методах викладання навчальні заклади не в достатньому обсязі використовують метод, який застосовував Сократ під час проведення філософських бесід зі своїми учнями. Однак практика довела, що отримання слухачами інформації під час дискусій не втрачає актуальності. На сучасному

етапі розвитку цей метод є ідеальним варіантом для пошуку відповідей на складні питання, зокрема щодо управління власністю в умовах нестабільної ситуації в соціально-економічній сфері, пояснення механізму налагодження тісних управлінських взаємовідносин між державою та суспільством, а також на інші нагальні питання у сфері державного управління.

Доцільність використання цього методу на сучасному етапі розвитку пояснюється наявністю декількох проблем, механізм розв'язання яких у доступній формі можна пояснити мешканцям населених пунктів шляхом проведення бесід і дискусій. За результатами обговорення шляхів розв'язання нагальних проблем посадовим особам державного управління і членам територіальних громад набагато легше буде дійти компромісних рішень.

Перша з проблем полягає в тому, що на державному рівні так і не визначилися щодо доцільності кардинальних змін у державному управлінні з акцентом на цілеспрямовану допомогу територіальним громадам через державні агентства сприяння розвитку громад, а також не наважуються надати суспільству можливість розпочати цей процес за допомогою структур публічного управління, створення яких відбуватиметься за безпосередньої участі мешканців населених пунктів. Наявність цієї проблеми можна пояснити не стільки невизначеною позицією посадових осіб державного управління щодо цього питання, скільки їхнім баченням подальших дій, які вони пов'язують не з необхідністю встановлення тісних взаємовідносин між державою та суспільством у сфері управління, а з теоріями, у яких про управління навіть не йдеться.

Наступна проблема полягає в тому, що в більшості вищих навчальних закладів досі не розпочато курс лекцій про базові основи взаємовідносин держави та суспільства в управлінні, а наполегливо продовжується викладання підходів до державного управління зразка 90-х рр. ХХ ст. Тому наразі відсутні підстави для того, щоб дискутувати про всебічну обізнаність із питань взаємовідносин між суб'єктом та об'єктом державного управління в студентському середовищі – «кузні кадрів» для державного управління. Тому завчасно розраховувати на нове покоління управлінців, детально обізнаних із цієї тематики і здатних аргументовано довести переваги нових підходів до управління на практиці. Ситуація, яка склалася в соціально-економічному та суспільно-політичному становищі в Україні, є прямим наслідком неврахування зазначених вище проблем, подальше затягування розв'язання яких призведе до непередбачуваних наслідків для держави та суспільства.

Наявність цих проблем створює своєрідний вакуум у

суспільному середовищі, що потребує заповнення не лише інформацією про необхідність розвитку суспільства з елементами прямої демократії, а й реальними пропозиціями щодо формування громадянського суспільства [2, с. 3 – 12]. Для того щоб розв'язати зазначені вище проблеми і приступити до побудови громадянського суспільства, потрібно не бажання окремих осіб, а чітко визначений механізм спільної участі в цих процесах усього суспільства. Окрім того, членам суспільства необхідно усвідомити, що без створення структур публічного управління, сформованих на демократичних засадах, жодним чином не обійтися.

Роль Сократа як наставника і вчителя в сучасних науковців викликає заслужену повагу, а його підходи до спілкування з учнями та метод проведення дискусій під час занять не втратили своєї актуальності. Незважаючи на скептичне ставлення Сократа до демократії, зазначає В. Толстих, у багатьох питаннях він близький нам по духу в моральних пошуках та переконаннях, за безкомпромісністю та визначеністю ідейних позицій, які він відстоював, за глибокою вірою в гідність особи [10, с. 22]. На думку В. Нерсесянца, сучасні звернення до Сократа – це не просто академічна данина поваги до загальнолюдського авторитету античного мислителя, але й невідомий інтерес до його цікавої особистості, його духовного впливу, який спостерігаємо і в наші дні [8, с. 150]. Застосовуючи на сучасному етапі розвитку форми спілкування Сократа зі своїми учнями і послідовниками, а також удосконалюючи їх з метою кращого засвоєння матеріалу слухачами навчальних закладів, тим самим ми віддаємо заслужену данину відомому вченому.

Список використаних джерел

1. **Атаманчук Г. В.** Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – 4-е изд., стер. – М. : Омега-Л, 2006. – 584 с.
2. **Алексеев В. М.** Теоретичні і практичні розробки Роберта Оуена як приклад державно-управлінської діяльності / Валерій Алексеев // Держ. упр. та місц. самоврядування : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 3(22). – С. 3 – 16.
3. **Варналис К.** Подлинная апология Сократа / К. Варналис. – М. : Гослитиздат, 1935. – 75 с.
4. **Глазунова Н. И.** Система государственного управления : учебник для вузов / Н. И. Глазунова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 551 с.
5. **Енциклопедія** політичної думки : пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2000. – 472 с.
6. **Классики** теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 800 с.
7. **Педагогическое** наследие / Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталотци И. Г. ; сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988. – 416 с.

8. **Краткий** философский словарь / под ред. М. Розенталя и П. Юдина. – 4-е изд., дополн. и исправл. – М. : Гос. изд-во полит. лит., 1955. – 568 с.
9. **Нерсесянц В. С.** Сократ / В. С. Нерсесянц. – М. : Наука, 1977. – 152 с.
10. **Толстых В. П.** Сократ и мы: разные очерки на одну и ту же тему / В. П. Толстых. – М. : Политиздат, 1981. – 383 с.
11. **Философский** словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
12. **Философский** справочник. – М. : Красный пролетарий, 1931. – 200 с.
13. **Фрагменты** ранних греческих философов. – Ч. I. – М. : Наука, 1989. – 576 с.

List of references

1. **Atamanchuk G. V.** Teoriya gosudarstvennogo upravleniya : kurs lektsiy / G. V. Atamanchuk. – 4-e izd., ster. – M. : Omega-L, 2006. – 584 s.
2. **Aleksieiev V. M.** Teoretychni i praktychni rozrobky Roberta Ouena yak pryklad derzhavno-upravlinskoi diialnosti / Valerii Aleksieiev // Derzh. upr. ta mists. samovriaduvannia : zb. nauk. pr. – 2014. – Vyp. 3(22). – S. 3 – 16.
3. **Varnalis K.** Podlinnaya apologiya Sokrata / K. Varnalis. – M. : Goslitizdat, 1935. – 75 s.
4. **Glazunova N. I.** Sistema gosudarstvennogo upravleniya : uchebnik dlya vuzov / N. I. Glazunova. – M. : YuNITI-DANA, 2002. – 551 s.
5. **Entsyklopediia** politychnoi dumky : per. z anhl. – K. : Dukh i Litera, 2000. – 472 s.
6. **Klassiki** teorii gosudarstvennogo upravleniya: amerikanskaya shkola / pod red. Dzh. Shafrittsa, A. Hayda. – M. : Izd-vo MGU, 2003. – 800 s.
7. **Pedagogicheskoe** nasledie / Komenskiy Ya. A., Lokk D., Russo Zh.-Zh., Pestalotstsi I. G. ; sost. V. M. Klarin, A. N. Dzhurinskiy. – M. : Pedagogika, 1988. – 416 s.
8. **Kratkiy** filosofskiy slovar / pod red. M. Rozentalya i P. Yudina. – 4-e izd., dopoln. i ispravl. – M. : Gos. izd-vo polit. lit., 1955. – 568 s.
9. **Nersesyants V. S.** Sokrat / V. S. Nersesyants. – M. : Nauka, 1977. – 152 s.
10. **Tolstyih V. P.** Sokrat i myi: raznyie ocherki na odnu i tu zhe temu / V. P. Tolstyih. – M. : Politizdat, 1981. – 383 s.
11. **Filosofskiy** slovar / pod red. I. T. Frolova. – 4-e izd. – M. : Politizdat, 1981. – 445 s.
12. **Filosofskiy** spravochnik. – M. : Krasnyi proletariy, 1931. – 200 s.
13. **Fragmentyi** rannih grecheskih filosofov. – Ch. I. – M. : Nauka, 1989. – 576 s.

Надійшла до редколегії 12.05.15